

PAPER DETAILS

TITLE: Aleksey Yermolov Döneminde Kuzey Kafkasya'da Pristavlik Kurumunun Kurulmasi ve Faaliyetleri (1816-1827) [Establishment and Activities of Pristavite Organization in the North Caucasus in Alexey Yermolov Period (1816-1827)]

AUTHORS: Hatice KARIMOV

PAGES: 163-186

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1129409>

Aleksey Yermolov Döneminde Kuzey Kafkasya'da Pristavlık Kurumunun Kurulması ve Faaliyetleri (1816-1827)

Hatice Karımov*

Özet

İran (1804-1813) ve Osmanlı (1806 -1812) ile savaşlardan sonra Kuzey Kafkasya ile daha yakından ilgilenme fırsatı bulan Rusya, yerel halkların yönetimi konusundaki tutumunu gözden geçirmeye başladı. 1816 yılında Aleksey Petroviç Yermolov'un Kafkasya başkomutanlığına tayin edilmesiyle bu topraklar, askeri hareketlerin yanı sıra imparatorluğun bu bölgedeki artan etkisini açıkça gösteren idari dönüşümlere sahne oldu. Kuzey Kafkasya'da ilk ve en önemli yönetim kurumlarından biri, Kafkasya'nın yerleşik ve göçebe halklarını yönetmek için kurulan, siyasi istikrarsızlık durumunda Kuzey Kafkasya halklarının iç işlerine müdahale etmeden, yerli halklar üzerinde kontrolü sağlamaya izin veren pristavlık kurumuydu. Kontrol sağlamanın dışında pristavların en önemli görevi, bu toprakların kademeli olarak Rus idari, yasal, ekonomik ve kültürel sistemine entegre edilmesine yardımcı olmaktı.

Makalede Yermolov döneminde (1816-1827) Kafkas Hattı'nın sol kanadında yaşayan Çeçenler ve Nazran İnguşları ile Dağıstan'da Karakaytak Utmsiyliği ile Mehtuli Hanlığı'nın topraklarında pristavlık kurumunun kurulma süreci, gelişim aşamaları ile pristavların faaliyetleri ana hatlarıyla ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aleksey Yermolov, Kabardey, Pristav, Çeçenya, Dağıstan, Osetya.

Establishment and Activities of Pristavite Organization in the North Caucasus in Aleksey Yermolov Period (1816-1827)

Abstract

Having the opportunity to get closer to the North Caucasus after the wars with Iran (1804-1813) and the Ottoman Empire (1806 -1812), Russia began to review its attitude towards the management of local people. With

* Hatice Karımov, Dr. E-mail: esenbikem@hotmail.com
(Received/Gönderim: 28.04.2020; Accepted/Kabul: 31.05.2020)

the appointment of Aleksei Petrovich Yermolov as the Commander-in-Chief of the Caucasus in 1816, these lands witnessed administrative transformations, as well as military operations, clearly demonstrating the growing influence of the empire in this region. One of the first and most important administrative institutions in the North Caucasus was the pristavite institution, which was established to manage the settled and nomadic peoples of the Caucasus, allowing to control over the indigenous peoples without interfering with the internal affairs of the peoples of the North Caucasus. Apart from providing control, the most important task of pristav was to help gradually integrate these lands into the Russian administrative, legal, economic and cultural system.

In the article, the process of establishing the pristavite institution in the territory of the Chechens and Nazran Ingushes living in the left wing of the Caucasian Line and in the territories of Karakaytak Ustmeyship in Dagestan and Mehtuly Khanate, under Yermolov (1816-1827).

Keywords: Aleksey Yermolov, Kabarda, Pristave, Chechnya, Dagestan, Ossetia.

Giriş

Kuzey Kafkasya'nın işgaliyle birlikte Rusya bölgenin yönetimi sorunuyla karşı karşıya kaldı. Öncelikle sosyal ve siyasi istikrarı sağlayacak imparatorluk kurumlarına en yakın idari sistemi bulmak gerekiyordu. Ancak bölgenin Rus idari sistemine entegrasyonu bir dizi faktörün etkisi altında gerçekleşen uzun ve karmaşık bir süreç oldu. Bunun en önemli nedeni, bütün Kafkas halklarının Rus idari sistemine aynı anda dahil edilememesi ve her biri için Rus yönetimi tarafından özel bir idari dönüşüm modeli uygulanmasıydı. Rus yönetimi kısa sürede bölgenin Rus idari mevzuatına göre yönetilmesinin geleneksel sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel yapının hızla parçalanmasına yol açacağını ve olumsuz sonuçlar doğuracağını anladı (Gaydabura 41-42). Bu çerçevede 18. yüzyılın ikinci yarısında Kafkasya'nın yerleşik ve göçebe halklarını yönetmek amacıyla *pristavlık* kurumu ortaya çıktı. Pristavlık kurumunun amacı, Rusya'nın Kuzey Kafkasya halkları üzerinde dolaylı bir kontrol mekanizması kurması ve bölgenin imparatorluğun idari sistemine kademeli olarak geçişinin sağlanmasıydı. Rus idaresi, askeri yönetimin kilit figürleri olan pristavlar aracılığıyla Kafkas halklarıyla düzensiz ilişkiler yerine sürekli bir idari ilişki kurmak istiyordu. Bu şekilde halkların iç yaşamını derinlemesine araştırmak, üzerlerinde daha kolay siyasi ve askeri

kontrol kurmak mümkün olacaktı. Bu zamana kadar Kuzey Kafkasya'da pristavlık kurumunun faaliyetleri ile idari sistem genel olarak ele alınmasına rağmen, Yermolov dönemi özel bir çalışmaya konu olmadı. Bu dönemin kapsamlı bir çalışması yapılmadan da bu sistemin Kuzey Kafkasya'nın çeşitli bölgelerinde uygulanma yöntemleri ile bu topraklar üzerinde Rus idari mevzuatının tatbik edilmesi hakkında genel bir fikir elde edilemez.

1816-1827 yıllarını kapsayan çalışmamızda esas olarak Kafkasya Arkeografi Komisyonu tarafından derlenen belgelerden (AKAK) faydalandık.¹ Ancak Kafkasya halklarının tarihi için nadir bilgiler ihtiva etmelerine rağmen işgal hareketini haklı çıkarmak maksadıyla Rusya İmparatorluğu'nun bir bürokrati olan A.P. Berje tarafından seçilmiş belgeler olması sebebiyle bu belgelerdeki bilgileri alternatif kaynaklarla teyit etmeye özen gösterdik. Rusya İmparatorluğu'nun çıkardığı kanunların basılı külliyatları (PSZRİ), birinci el kaynaklar ve tetkik eserlerden de faydalandık. Bu belgelerin dışında en önemli kaynağımızı Rus arşiv belgelerinden faydalanan Z.M. Blijeva'nın *Sistema upravleniya na Severnom Kavkaze v kontse XVIII-pervoy polovine XIX v.* (XVIII. Yüzyıl Sonu - XIX. Yüzyıl İlk Yarisında Kuzey Kafkasya'da İdari Sistem) isimli eseri oluşturdu. Makalemizde aynı zamanda doktora tezlerinden de istifade ettik. Bunlardan en önemlileri Kuzey Kafkasya'da idari reformları konu alan G.N. Malahova'nın *Stanovleniye i razvitiye Rossiyskogo gosudarstvennogo upravleniya na Severnom Kavkaze v kontse XVIII-XIX vv.* (XVIII. Yüzyıl Sonu ve XIX. Yüzyılda Kuzey Kafkasya'da Rus Devlet İdaresinin Oluşumu ve Gelişimi), Y.Y. Kličnikov'un *Deyatelnost A.P. Yermolova na Severnom Kavkaze* (A.P. Yermolov'un Kuzey Kafkasya'daki Faaliyetleri) ile İ.D. Gaydabura'nın *Stanovleniye sistemi administrativnogo upravleniya na Severnom Kavkaze (konets XVIII-naçalo XX vv.)* (Kuzey Kafkasya'da İdari Yönetim Sisteminin Oluşumu (XVIII. Yüzyıl Sonu - XX. Yüzyılın Başları)) başlıklı doktora tezleriydi. Bunlardan başka, A.N. Mamedov'un *Pristavskaya sistema upravleniya na Severo-vostoçnom Kavkaze v pervoy polovine XIX veka* (XIX.

¹ A.P. Berje ve AKAK belgeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Şahin Doğan, "Adolf Petroviç Berje ve Önemli Bir Eser Akak", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, No: 208, İstanbul 2014.

Yüzyılın İlk Yarısında Kuzeydoğu Kafkasya'da Pristavlık Yönetim Sistemi) başlıklı makalesi yol gösterici oldu. Makalede Yermolov döneminde pristavlık kurumunun kurulması ve faaliyetleri ayrıntılı olarak ele alınmaktadır.

Kuzey Kafkasya'da Pristavlık Kurumunun Ortaya Çıkışı

Rusya İmparatorluğu'nda pristavlık ilk olarak 1715 yılında Kalmuk Hanlığı'nda uygulandı. Kalmuk hanı Ayuka'nın düşman saldırılarından korumak ve Kalmuk boylarına yardım etmek için gönderilen D.Y. Bahmetev'e Ayuka'nın dış politikası ve Kalmuklar hakkında gizlice bilgi toplaması talimatı verildi. Rus tarihçiler, Bahmetev ve halefleri V. Beklemişev ile N. Lvov'u Kalmuk hanlarının danışmanları olarak görmelerine rağmen, onların pristavlık görevini yerine getirdikleri konusunda hemfikir diler (İzbasarova ve Lyubiçankovski 13-14). Pristavlık kurumu Kuzey Kafkasya'da ise ilk olarak 1769 yılında Kabardey'de² kuruldu. Kabardey Çerkeslerinin ilk pristavı Dmitri V. Taganov'du. Ona yetkilerinin ve faaliyet alanlarının belirlendiği özel bir talimatname verildi. Dışişleri Kollegiumu'na bağlı pristavın en önemli görevi, eylemlerini onunla koordine edecek olan Kabardey prensleri ve soylularını gözetim altında tutmak ve Kuban'daki Çerkeslerle ilişki kurmaktır (Hlinina, Krinko ve Uruşadze 33). Taganov'un görevlerini yerine getirmesi için ona yıllık 1570 ruble 11.5 kopek maaş bağlandı (Potto T.I 140). Kabardey'de pristavlık kurumunun kurulmasından sonra büyük prens dahil olmak üzere tüm Kabardey prensleri ve soyluları, faaliyetleri üzerinde kontrol yetkisi olan pristavla koordineli bir şekilde çalışmak zorunda kaldılar (Malahova 173).

26 Şubat 1797 tarihinde Dışişleri Kollegiumu'nda "Asya halklarıyla ilgili meselelerin idaresi" için bir birim kuruldu (Oçerki istorii 89). Bu tarihten itibaren sadece pristavlar değil, yerli halklarla ilgili tüm konular Dışişleri Kollegiumu'nun yetki alanına girdi. Ancak pristavların görev ve yetkilerinde herhangi bir değişiklik olmadı. Pristavlar, daha önce olduğu gibi Rusya'ya karşı düşmanca bir tutumun ortaya

² Rusçada 'Kabarda' – Çerkesya'nın doğu bölgesi. Merkezi Kafkasya'da, Kafkas Dağları'nın kuzey eğimindeki düzlükleri kaplar; Terek nehri ile Büyük ve Küçük Kabardey olarak ayrılır.

çıkmasını engellemek için, içişlerine müdahale etmeden yerli halklar üzerinde kontrol sağlamakla görevlendirildiler. İşlevleri bakımından ise hakimiyet altındaki halklarla Petersburg idaresi arasında aracı konumlarına devam edeceklerdi (Taşçı Kafkasya'da Rus İdari 81).

1800 Ağustos ayında I. Pavel Nogay, Kalmuk, Kafkasya Türkmenleri, Kabardeyler ve diğer Asyalı halkları kapsayan, Dışişleri Kollegiumu'na bağlı bir baş pristavlık makamı oluşturdu (Maltsev ve Çirg 91). Baş pristavın en önemli görevi Kafkas Hattı başkomutanının yönetim yükünü hafifletmekti. İlk baş pristav doğrudan Dışişleri Kollegiumu'na bağlı sivil memur Makarov'du (PSZRİ T.XVI 280). Astrahan Guberniyası ile Kafkas Hattı'nda yaşayan yerli halkların yönetimi Astrahan askeri valisi Karl F. Knorring'den alınarak baş pristava verildi (Taşçı Kafkasya'da Rus İdari 81). Aynı zamanda ona Dışişleri Kollegiumu'nun onayı şartıyla özel pristavları seçme yetkisi de verildi. Kafkas halkları ile Rusya hükümeti arasında arabuluculuk görevi üstlenecek baş pristav, Dışişleri Kollegiumu'nun talimatları doğrultusunda Ruslarla yerli halklar arasındaki ilişkileri düzenleme ve en önemlisi de anlaşmazlıkları çözme görevini yerine getirecekti (Malahova 174). Temsilcilerin Petersburg'a seyahatlerine de önceden Dışişleri Kollegiumu'na bildirmek şartıyla baş pristav karar verebilecekti. Kabardey pristavı ve göçebe halklara tayin edilen tüm pristavlar baş pristava bağlandı. Bunun yanı sıra baş pristava iç yönetim sistemini geliştirmesi ve bunun sonucunda baş pristavın kendi önerilerini sunması için halkların ve mevcut yönetimin ayrıntılı bir açıklamasını yapma görevi verildi (AKAK T.I 727-731). Ancak baş pristavın gücü sadece nominal nitelikteydi ve ona bağlı pristavların da yerli halklar arasında büyük bir etkisi yoktu. Pristavlar ortaya çıkan çatışmaları önlemek için kendi araçlarına sahip olmadıklarından, sürekli olarak ordudan yardım istemek zorunda kalıyorlardı ve bu da mütevazı otoritelerini zayıflatıyordu (Hlinina, Krinko ve Uruşadze 34). Diğer yandan baş pristav, Kafkas Hattı başkomutanıyla yalnızca yerli halka karşı askeri tedbirler uygulanacağı zaman irtibata geçiyordu. Bu durum Kafkas Hattı'nın çevresinde yaşayanlar, özellikle de Kabardeyler için geçerliydi. Kabardeyler kendi pristavları aracılığıyla baş pristava bağlanmıştı, fakat her yaz hayvanlarını Kafkas Hattı'na götürmek için hattın komutanından da izin almak zorundaydılar ve bu durum onları Knorring'e bağımlı duruma getiriyordu. Bu ilişki düzeni

ve çift başlılık Knorring'i rahatsız ediyordu. Yerli halk ve Rus idaresi arasında arabuluculuk görevini yerine getiren bir idari kurumun kurulması askeri yönetimin yetkilerini daraltıyor ve başkomutanın eylemlerini kısıtlıyordu. Ancak General Knorring'in tüm çabasına rağmen baş pristavlık kaldırılmadı (Malahova 175-177).

1801 yılında Gürcistan'ın ilhakiyla birlikte, Kafkas Hattı'nı ve Rusya'yı Gürcistan'a bağlayan yolun Oset, İnguş, Çeçen ve Kabardeylerin yaşadığı topraklardan geçmesi sebebiyle bu bölgelerin askeri-stratejik önemi arttı. Tüm Güney Kafkasya'nın ele geçirilmesi için fırsat çıkması nedeniyle de Rus yönetimi Kafkas halklarıyla ilişkileri iyi tutmaya çalıştı ve hoşnutsuzluk doğurabilecek eylemlerde bulunmadı. Kafkas Hattı'nın yeni başkomutanı P.D. Sisianov'a (1802-1806) 26 Eylül 1802 tarihinde Kafkas halklarına yönelik hükümet programı bildirildi. Buna göre, Kuzey Kafkasya halkları iki kategoriye ayrılıyordu. Birinci kategori Kafkas Hattı'nda yaşayan ve Rusya'ya tamamen bağlı olanları kapsıyordu (Nogaylar, Kalmuklar ve Kafkasya Türkmenleri). Rus idaresine göre, bu topraklarda iyi bir düzenleme yapılırsa bu halkların yönetiminde başarılı olmak zor değildi. İkinci kategoride ise dağlarda yaşayan, bağımsız, görünüşte ya da geçici olarak Rusya'ya bağlı olan halklar bulunuyordu (AKAK T.II 9). 17 Ekim 1802'de Kafkas Hattı yakınında yaşayan yerli halkların idaresi ve onlardan sorumlu pristavlar baş pristavın emrinden alınıp yeniden başkomutana bağlandı (PSZRİ T.XVII 312-313). Baş pristava ise sadece Astrahan Guberniyası'nda göçebe yaşayan halkların idaresi bırakıldı (Taşçı Kafkasya'da Rus İdari 88).

Bu arada 26 Ekim 1801 tarihli kararnameyle göçebe halkların pristavlıkları iki gruba ayrıldı. İlk grupta Kalmuklar, diğer grupta ise Kafkasya Türkmenleri, Nogaylar, Abazalar ve diğerleri bulunuyordu. 18 Mayıs 1802'de göçebe halkların baş pristavı imparator tarafından onaylanan bir talimatname aldı. Buna göre, baş pristav halkı koruma ve himaye etmeli, aralarındaki meseleleri çözmeli, ticari ve diğer meseleler için yaşadıkları yerden bir yıldan fazla olmamak üzere ayrılanları belirlemeli, komşu halklara ve Rus yerleşim merkezlerine yapılan baskınları engellemeliydi. Kızılyar Tatarları, Kafkasya Türkmenleri, Yedisian, Cembulak ve Beştav Nogayları, Abazalar ile Kabardeylerin pristavlarının içinde bulunduğu altı pristav baş pristava bağlandı. Ancak 8 Ocak 1803'te Sisianov, Nogay pristavı G.S. Kornilov

hakkında rüşvet soruşturması başlattı. Sisianov, Sultan Mengli Giray'ın adaylığını "Beştav Nogaylarının yöneticisi baş pristav Makarov'a değil doğrudan hattın komutanına bağlıdır" formülüyle imparatorun onayına gönderdi (Malahova 178).

Sisianov'a gönderilen hükümet raporunda ikinci grupta Kabardeyler, Osetler, Çeçenler ve İnguşlar yer alıyordu. Rus idaresi bu kategorideki halkların kendi aralarında birleşmelerine engel olmayı hedefliyordu. İdari konularda ise Sisianov'a "iç işlerine karışmamaları" talimatı verildi. Bu aşamada idarenin temel amacı Rusya'nın çıkarlarını zedeleyen yerli sakinlerin eylemlerini engellemektir (Malahova 179). 1804 yılında Kabardey'de çıkan isyanla ilgili olarak Rus idaresi, başkomutan Sisianov'a isyanın nedenlerini araştırması ve gerekirse yönetimde bazı düzenlemeler yapması talimatını verdi (Bliyeva 54). Bunun üzerine Sisianov, 1805 yılında Kabardeylerin yönetim sisteminde bazı değişiklikler öneren bir rapor sundu. Başkomutan tarafından önerilen sistem çok aşamalılık ilkesine dayanıyordu. Sisianov'a göre Asyalıların gelenek ve göreneklerinde değişim ancak bir ya da birkaç kuşak değiştiğinde olabilirdi. Geleneklerin değişmesi Dağlıların eğitilmesi, aralarına lüks yaşamın sokulması ve Rus kültürüne yakınlaşmalarıyla mümkündü. Ona göre halklar gelenek ve göreneklerine göre yönetilmeliydi. Aksi takdirde Rus hukukunun yasalarıyla Dağlı halkın adetlerinin uyumsuzluğu, Rusya İmparatorluğu'nun yasalarına göre hareket eden mahkemelerin ve özellikle idari kurumlarının faaliyetlerini felce uğratabilirdi. Bu doğrultuda Sisianov, Kafkas Hattı'ndaki komutanlara yerli hakların yöneticilerine karşı eski tutumlarını terk etmeleri ve onlara kendi topraklarında gelenek ve göreneklerine göre mahkemeler ve idari sistem kurma fırsatı sunmaları talimatını verdi. Ancak beyler ve ileri gelenler yine de komutanların görüş alanında olacaktı (Malahova 179-180). Kafkasya komutanlığı böyle bir yönetim sistemi sayesinde birçok problemi çözmeyi hedefliyordu. Öncelikle, böyle bir sistemle Kafkas halklarının iç işlerine karışmıyor izlenimi veriyor ve böylece Rusya'ya karşı muhalefeti en aza indiriyordu. Diğer taraftan, dil sorunu nedeniyle yerli halkları yönetme güçlüğü kısmen ortadan kaldırmış ve eksik memur sayısını tamamlama zorunluluğundan da kurtulmuş oluyordu (Malahova 180).

Sisianov raporunda pristavlık kurumuyla ilgili önerilerde de bulundu. Özellikle, anlaşılmaz olan pristav kelimesini gündelik hayattan çıkarmayı önerdi. Ona göre pristav kelimesi, tüm Asyalılar gibi güce saygı duyan Kabardeyler arasında herhangi bir etki uyandırmıyordu. Bundan hareketle pristavlık görevini, en az tuğgeneral rütbesinde bir komutanlık makamı olarak yeniden adlandırmayı önerdi. Sisianov'un önerisi kabul edildi ve 1805 yılından itibaren Kabardey pristavı "Kabardey işlerinin yöneticisi" adını aldı (Bliyeva 54-56). Bu isim değişikliğine rağmen pristavlar 19. yüzyılın ilk yarısında bazı belgelerde yönetici (upravlyayuşçiy), bazı belgelerde ise komutan (naçalnik) olarak adlandırılmaya devam ettiler.

Yermolov'un Kuzey Kafkasya Politikası

İran (1804-1813) ve Osmanlı (1806 -1812) ile savaşlardan sonra Rusya, Kafkasya ile daha yakından ilgilenme fırsatı buldu. Bölgedeki istikrarsız durum Rus idaresini yerel halkların yönetimi konusundaki tutumunu gözden geçirmeye zorladı. 6 Nisan 1816'da Gürcistan'ın bir bölümünü; Astrahan ve Kafkasya guberniyalarını yöneten Müstakil Gürcistan (1820'den sonra Kafkasya) Kolordusu komutanı ve İran elçisi olarak atanan General Aleksey Petroviç Yermolov (1777-1861), bölge halklarını Rusya İmparatorluğu'nun siyasi ve idari sistemine entegre etme hedeflerinden biri olarak idari reformları hızlandırdı (Andriaynen 146). Yermolov'un göreve gelmesiyle Kafkasya'da Rus idari sisteminin uygulanmasında yeni bir dönem başladı. Bu görev için Yermolov'un tercih edilmesi, haleflerinin uyguladığı geçici ve barışçıl tedbirler yerine, tüm gücün ve araçların Kafkasya'nın tam olarak boyun eğdirilmesine yönelik sistematik bir eylem dönemine geçildiği anlamına geliyordu. Kafkasya yönetiminde değişiklik yapılması gerektiğine dikkat çeken Yermolov, göreve gelir gelmez 1801 yılında Knorring'e ve 1802 yılında Sisianov'a gönderilen talimatları analiz eden 4 Haziran 1816 tarihli bir rapor hazırladı. Çalışmalarını daha verimli hale getirmek için Kafkasya'daki en üst yöneticinin yetkilerinin artırılması gerektiği sonucuna vardı. Esas olarak kendi yetkilerinin genişletilmesi ve Kafkasya'daki yönetim kurumlarının merkezi hükümet organlarına entegrasyonu konusunda değişiklik içeren bir

tasarı hazırladı.³ Yermolov her şeyden önce kendisi için tam bir hareket özgürlüğü istiyordu ve bu planlarını uygulamak için gerekli koşullu (Bliyeva 39-40). Tasarıya göre, kadro değişimi, idari faaliyetlerin kapsamına giren bölgelerle ilgili tüm yeni kararnameler ve yasa tasarıları başkomutanla istişare edilerek sadece imparator, hükümet senatosu ile bakanlar tarafından hayata geçirilebilirdi. Yermolov kendisi için mali bağımsızlık da istiyordu; 10 bin rubleyi aşan ihaleleri imzalayabilecekti. Ancak Yermolov'un teklifleri Petersburg tarafından reddedildi ve bu, başkomutanın hükümet karşısındaki sorumluluğunun azaltılmasıyla telafi edilmeye çalışıldı (Klıçnikov 136).

I. Aleksandr tarafından olası bir savaş tehlikesini engellemek, toprak meselelerini halletmek ve ticari ortaklık elde etmek için İran'a olağanüstü elçi olarak gönderilen Yermolov, 10 Ekim 1817'de⁴ Tiflis'e döndü ve planlarını hemen uygulamaya başladı. Kafkas Hattı'nın sol kanadında yaşayan Çeçenler ve Nazran İnguşlarının topraklarında ve Dağıstan'ın Karakaytak Utsmiyliğı ile Mehtuli Hanlığı'nda pristavlık kurumu oluşturarak askeri yönetim kurdu.

Çeçenya'da Pristavlık Kurumunun Kurulması

Çeçen toprakları 1781 yılında Rusya yönetiminin kontrolü altına girmiş ve bu topraklar üzerinde idari kontrol Kızılyar ve Kafkas Hattı komutanlarına verilmişti. 19. yüzyıl başına kadar Çeçenleri yönetmek için özel bir idari sistem yürürlüğe konmadı. Ancak 1806 yılında Osmanlı-Rus Savaşı'nın başlamasıyla bölge 1807 yılında Kalmuk baş pristavı Nikolay S. Ahverdov'a bağlandı. Osmanlı ile savaşın başlaması, Rus idaresi ile Müslüman halk arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirdi. Kafkas Hattı'nda asker sayısının azalması da yetkililerin

³ Yermolov tarafından hazırlanan tasarı ve bu dönemdeki idari reform çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Taşcı, Kafkasya'da Namestliklik 105-107.

⁴ Resmi Rus tarihçiliği 1864 yılında sona eren Kafkas-Rus Savaşı'nın başlangıcını, Yermolov'un İran'dan dönüp faaliyetlerine başladığı 1817 yılı kabul eder.

Çeçenler ve İnguşlar⁵ üzerinde kontrol sağlama imkanını sınırlamıştı. Öyle ki, Çeçenlerin yoğun saldırıları nedeniyle Kızılyar ile Astrahan arasında iletişimin kesildiği oluyordu (Bliyeva 66-67). 1807 yılında Çeçenleri cezalandırmak amacıyla generaller Sergey A. Bulgakov ve Pyotr K. Musin-Puşkin komutasında seferler düzenlendi. Kaynaklar Çeçen topraklarında kontrolün ancak bu seferlerin sona ermesinden sonra Kalmuk baş pristavı Ahverdov'a geçtiğini yazmaktadır (Malahova 183). 11 Temmuz 1807'de Çeçenlere çağrıda bulunan Kafkas yönetimi, bundan böyle tüm ihtiyaçları için Kalmuk pristavına başvurmaları gerektiğini bildirdi. Ancak tüm Çeçen toprakları pristav Ahverdov'a bağlanmadı. Yalnızca Kafkas Hattı'na yakın köyler – Bolşoy (Büyük) Çeçen, Alda, Ataga, Malaya (Küçük) Ataga, Kahko-Yurt, Şagdin, Germeñçuk, Çehkeri, Gehi ile Şali – Rusya yönetimi altına girdi (AKAK T.III 669).

Baş pristavın ikamet merkezi Çeçenya'nın yakınında ancak göçebe Kalmuklardan oldukça uzakta olan Kızılyar şehriydi. Bu durum Rus idaresinin Çeçenya'nın kontrolüne Kafkasya Guberniya'sının göçebe Kalmuklarından daha fazla önem verdiğini gösteriyordu (AKAK T.III 670). Kafkasya başkomutanı (1806-1809) İvan V. Gudoviç'in 27 Ekim 1807'de Çeçenya'daki Rus yönetim gücü hakkında Dışişleri Bakanı Nikolay P. Rumyantsev'e gönderdiği rapora göre, bölgedeki Rus yönetiminin Çeçen köyleri üzerinde sıkı bir kontrol sağlamaya çalıştığı görülmüyordu. Rus yönetiminin başlıca temsilcileri pristavlarla aynı haklara sahip halk temsilcileri olacaktı. Böylece halk temsilcilerine Rus yetkililerle yerel halk arasında aracı rolü veriliyordu. Baş pristavın Kafkas yönetiminin taleplerini Çeçenlere temsilci pristavlar aracılığıyla iletmesi gerekiyordu (İstoriya Çeçni 453-454). Başkomutan Gudoviç 12 Aralık 1807 tarihli resmi yazıyla pristav Ahverdov'a Çeçenya sakinlerinin hak ve yükümlülüklerini bildirdi (AKAK T.III 674).

Çeçenya 1811 yılına kadar Kalmuk baş pristavının yönetimi altında kaldı. Ahverdov'un yerine göreve gelen Albay Halçinski'nin Çeçenlerin ve Kalmukların yönetiminin ayrılması talebi üzerine bakanlar kurulu, 29 Kasım 1811 tarihinde pristav Halçinski'nin önceki gibi sadece kordon komutanlığı görevini yapmasına karar verdi. Bundan dolayı

⁵ Çeçenler ve İnguşlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kuznetsov, Vaynahlar 37-53.

ertesi yıl Kalmuk pristavı kordon komutanlığı görevine getirildi (Bliyeva 69-70). Böylece 1807-1812 yılları arasında Çeçenya'da başkomutan - Kafkas Hattı komutanı - Kalmuk baş pristavı - köy temsilcileri – köy sakinleri hiyerarşisine dayalı bir yönetim sistemi kurulmuş oldu (Omarov 31).

Yermolov dönemine kadar Rus idaresi Çeçen topraklarında Kabardey'deki gibi bir idari sistem kurmak için ciddi girişimlerde bulunmadı. Bunun en önemli nedeni Çeçenlerin yaşadığı bölgelerin sık ormanlar nedeniyle zor ulaşılır olmasıydı, bu durum Rus birliklerinin ilerlemesinde büyük zorluklar yaratıyordu (Bliyeva 70). Diğer taraftan Rus tarihçiler, 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Rus idaresinin Çeçenya'daki faaliyetlerini, Osmanlı ve İran ile savaşın engellediğini savunuyorlardı. Aynı zamanda Osmanlı sultanı ve İran şahının ajanları tarafından Kuzey Kafkasya Müslümanları arasında yürütülen Rus karşıtı propaganda ile Merkezi Kafkasya halkları arasında salgın hastalıkların yayılması ve yetkililerin Kabardey'deki kötü idari deneyimleri de bunda önemli rol oynamıştı (Malahova 185).

Osmanlı ve İran ile savaşların sona ermesinden sonra yeni başkomutan Yermolov tüm Kuzey Kafkasya'nın işgali için bir plan geliştirdi. Askeri hattı Terek nehrinden Sunja'ya taşımayı hedefleyen Yermolov, Çeçen topraklarında Pregradniy istihkamını ve Groznaya kalesini (1818) inşa etti.⁶ Groznaya, Çeçen topraklarını idare eden Kafkas Hattı sol kanat komutanının ikametgahı haline geldi. Yermolov, 1818 yılında Terek nehrinin sağ kıyısında bulunan Çeçen köylerinde kontrolü sağlamak ve emirlere karşı gelenleri cezalandırmak için bir pristav gönderdi (Potto T.III 260). Pristavin en önemli görevi "barışçı" Çeçen köylerinden asi soydaşlarıyla savaşacak süvari ve muhafızlar toplamaktı. Çeçenlerin ilk pristavı, Kafkas Hattı sol kanat komutanı Nikolay V. Grekov'un tavsiyesiyle göreve getirilen Mozdok Kazak alayından A.A. Çernov'du (Bliyeva 70-71). Yermolov tarafından Çernov'a gönderilen talimatname hakkında bilgi sahibi değiliz. Ancak Çernov'un Çeçen topraklarındaki faaliyetleri hakkında Rus kaynaklarında az da olsa bilgi yer almaktadır. Bunlara göre, Çernov göreve gelir gelmez halk arasındaki düzeni acımasız yöntemlerle sağlamaya başlamış ve en küçük suçlar için bile büyük para cezaları

⁶ Ayrıntı bilgi için bkz. Kerimov, 48-49.

kesmiştir. İsyancıları canlı canlı toprağa gömdürdüğü söylentisi de yazılmaktadır. Çernov'un halkın yaşamına nüfuz etmek için kadıyla birlikte davalara katıldığı ve halk arasında hükümete destekçiler topladığı da belirtilmektedir. Pristav Çernov'un faaliyetleri, tarihçiler tarafından 1825 yılında Çeçenlerin silahlı ayaklanmasının en önemli nedenlerinden biri sayılmaktadır (Klıçnikov 143-144).

1825 yılının başında Çernov'un ölümü üzerine yeni pristav atanmasıyla ilgili bir sorun yaşandı. Başta Yedisan Nogaylarının pristavı Medvedev aday gösterildi, fakat görev Mozdok Kazak alayından Zolotarev'e verildi. Kafkas Hattı sol kanat komutanına bağlanan pristava, 26 Mart 1825 tarihinde General Grekov hak ve yükümlülüklerini bildiren özel bir talimatname gönderdi (Klıçnikov 144). 1825 yılı talimatnamesine göre pristavin çok çeşitli görevleri vardı. Örneğin, Çeçen köylerinde asayiş sağlama ve ona bağlı kişiler arasında olup biten her şey hakkında bilgi toplama görevi verilmişti. Pristav bunu kendisine bağlı kişiler ve tercümanlar aracılığıyla yapacaktı; aynı zamanda bu kişilerin "şefkat ve ödül" yöntemiyle sadakatini sağlayacaktı. Düzeni bozanları yakalama sorumluluğu da bulunuyordu. Eğer suç çok önemli değilse kendi takdirine göre karar verme, suçluyu tutuklayıp Naura'da bulunan Rus kalesine gönderme ya da kırbaçlayarak akrabalarına teslim etme gibi yetkiler tanınmıştı. Ceza davalarında ise pristav suçluyu konvoyla Groznaya kalesinde bulunan Kafkas Hattı sol kanat komutanına gönderecekti. Bunlara ek olarak, siyasi ve ideolojik nitelikteki sorunların çözümü de pristava verilmişti. Köylerde halk üzerinde büyük etkisi olan seçilmiş mollaları yakından izleyecek, Çeçen halk temsilcileri ve beyleriyle iletişim halinde olacaktı. Talimatnameye göre, ayda en az bir kez olmak üzere köyleri düzenli olarak gezecek, üstlerine itaat etme ve topraklarını hainlerden korumaları konusunda halka telkinde bulunacaktı. En önemlisi de, Sunja nehri üzerinde ve Sunja'nın öte tarafında bulunan köylerin Terek'e yerleşmeleri için propaganda yapacaktı (Bliyeva 71-72).

Pristavin en önemli görevlerinden biri de Çeçenlerin askerlik görevlerini yerine getirmelerine nezaret etmektir. Bunun için pristavdan köylerdeki ev ve at sayısını öğrenmesi, Çeçenlerin hizmetten kaçmak amacıyla atlarını satmasına engel olması isteniyordu. Pristav düzenli olarak nöbet kulelerini gezecek, nöbetten

kendi isteğiyle ayrılanları cezalandıracaktı. Askeri disiplinin bozulması durumunda pristavın kırbaça cezalandırma ve nöbet yerinden gönderme hakkı bulunuyordu. Talimatnameyle ayrıca pristava yargılama hakkı da veriliyordu. Ayda bir ya da iki kez gerçekleştireceği köy ziyaretlerinde davaları çözecekti (Bliyeva 72). 1827 yılının Aralık ayında Kafkas Hattı sol kanat komutanı Y.F. Engelgardt, Çeçen pristavı için hazırladığı yeni talimatnamenin taslağını yeni Kafkas Hattı komutanı Georgi A. Emmanuel'e sundu. Ancak Emmanuel talimatnameyi onaylamadı. Yermolov döneminde kurulan ve 1812 yılına kadar Kalmuk baş pristavına bağlı olan pristavlık, Çeçen topraklarında Kafkas Hattı komutanı - Kafkas Hattı sol kanat komutanı - Çeçen pristavı silsilesiyle gerçekleşiyordu (Mamedov 242).

Dağıstan'da Pristavlık Kurumunun Kurulması

Sunja nehrinin sol kanadının Ruslar tarafından güçlendirilmesi ve 1818 yılında Groznaya kalesinin kurulması yalnızca Çeçenleri rahatsız etmedi. Özellikle Dağıstan'da Hanlıklar⁷ şeklinde yaşayan halklar birleşerek Rusların taarruzlarına karşı askeri harekâtlara giriştiler. 1818-1820 yıllarında Karakaytak Utsmiyliği⁸ ile Mehtuli Hanlığı yöneticilerinin Rus karşıtı eylemleri Dağıstan'ın siyasi haritasında değişikliğe yol açtı ve bu iki feodal devletin geleneksel öz yönetimi tasfiye edildi. 1813'de İran ile imzalanan Gülistan barış antlaşması uyarınca diğer birçok Kafkasya toprağı gibi Karakaytak Utsmiyliği de Rusya İmparatorluğu'nun bir parçası olmuştu. Ancak Utsmiy Ali Han (1806-1809) daha önce, 1806 yılında imparatora bağlılık yemini etmiş ve tümgeneral rütbesiyle Rusya'nın hizmetine alınmıştı. Halefi Adil

⁷ Bölgede Mehtuli Hanı Hasan Han, Gazikumuk Hanı Surhay İbn Muhammed, Avar Hanı Sultan Ahmed Han, Tabasaran Hanlığı ile Akuşalılar Rus hâkimiyetine karşı politika izlediler. Diğer taraftan ise başında Şamhal II. Mehti'nin bulunduğu Tarku Şamhallığı ve Küri Hanı Aslan Han, Rus hâkimiyetini kabul ederek herhangi bir savaş durumunda Rus birliklerinin bölgelerinden geçişine izin verdiler (Potto T.II 19).

⁸ Utsmiy - Kökeni ve anlamı bilinmeyen bu unvana 16. yüzyıldan sonraki kaynaklarda rastlanmaktadır. Bu unvanı Dağıstan'da 19. yüzyıl başlarında büyük bir siyasi nüfuzu olan Karakaytak hükümdarı kullanıyordu. 1820 yılında Yermolov'un Karakaytak Utsmiyliği'ni tasfiyesiyle birlikte bu unvan da kaldırıldı.

Han da (1809-1822) bu yemine bağlı kaldı. Yermolov'un aktif işgal politikası kendi hakimiyet alanlarında iktidar kaybına uğramak istemeyen yerel feodal yöneticilerle çatışmaya yol açtı. Bunun üzerine 1820 Ocak ayında Adil Han hükümet karşıtı faaliyetleri nedeniyle utsmiylikten alındı, mülkleri ise Velikent köyünde ikamet eden pristavın gözetimi altındaki beyler tarafından idare edilmeye başladı (AKAK T.VI 63). Utsmiyliğin tasfiyesinden sonra askeri yönetim, Kaytakların tüm yaşam alanlarına doğrudan etki eden bir dizi idari ve siyasi dönüşüm gerçekleştirdi. Aynı sırada Gimri-Dargi topluluğunda da yönetim Karaçibek hanedanının elinden alındı ve Derbent komutanına bağlı pristava verildi (AKAK T.VI 11-12). Utsmiyliğin ana gelirini sağlayan Terekeme Uçastok'u da, Yermolov'un yayınladığı kararla 24 Temmuz 1820'de Derbent komutanına bağlı bir pristav tarafından yönetilmeye başladı (AKAK T.VI 64-65).

Dağıstan'da 1823 yılındaki isyandan sonra yeni idari düzenlemeler yapıldı. Eski Kaytak Utsmiyliği'nin topraklarında bulunan Aşağı Kaytak da Derbent'e dahil edildi (Murtazayev 18). 1824 Ağustos ayında Karakaytak pristavı Fedtsov Derbent komutanı Fon-Aşeberg'e Kubaçi ile Kuhum arasında bulunan Utsari, Durya, Şari, Çagri, Abdaşka ve Sana-Kara köyleri halkının Rusya tabiiyetine girme ve eskiden utsmiye ödedikleri vergileri artık devlet hazinesine ödemek istediklerini bildirdi (AKAK T.VI 68). Fedtsov'a göre, utsmiyn koruması dışında kalan bu köyler daha güçlü komşuları tarafından saldırıya uğruyor ve taciz ediliyordu. Rusya tabiiyetine girdiklerinde "... hükümet onları Rusya'ya tabi olan diğer Dağıstan toplulukları gibi komşularının baskı ve haksızlıklarından korumuştur" (Murtazayev 18). 1822 yılında Dağıstan Askeri Okruğu yöneticisi ve ordu komutanı olarak atanan Karl K. Krabbe'nin 1824 yılında Yermolov'a gönderdiği rapor doğrultusunda altı köyün başvurusu hızlıca değerlendirildi ve Yermolov 1825 Ocak ayında Utsari, Durya, Şari, Çagri, Abdaşka ile Sana-Kara köylerini doğrudan Karakaytak pristavına bağladı (AKAK T.VI 69). Bölge halkı arasında yaşanabilecek anlaşmazlıklar ve davalar geleneklere göre halk temsilcileri, dini ilgilendiren davalar ise kadılar tarafından görülecekti (AKAK T.VI 69). Bu düzenlemeye göre Rus yetkililer köy topluluklarının iç işlerine karışmıyorlardı, ancak pristavın "halk temsilcilerinin ya da kadıların kararından memnun kalmadığında" olaylara müdahale etme yetkisi vardı. Genel olarak bu

karar, 1820 yılında tüm Kaytak halkı için yürürlüğe konan kurallara benziyordu (Klıçkinov 149).

Askeri yetkililer Karakaytak Ustmiyliği tasfiye edildikten sonra mülklerini de korumadı. Başlı da başında Naip Emir Hamza'nın bulunduğu ayrı bir idari bölüme ayrıldı. Yangikent, Velikent, Salık, Han Muhammed Kala köyleri Muhammed Han'ın mülkü haline geldi. Gimri, Terekeme pristavına bağlı ayrı bir birim haline getirildi. Yukarı Kaytak'ta ise, bazı köyler hariç, zor ulaşılır konumu nedeniyle eski yönetim devam etti. 19. yüzyılın ilk yarısında Yukarı Kaytak'ta geleneksel yönetim sistemi pek değişmedi ve Rus hazinesine vergi ödemedi. Beyler mülklerini korudu. Ancak iktidar, genel olarak Kafkasya'daki Rus askeri komutanlığına geçti ve bu tarihten itibaren tüm bölge yavaş yavaş Rusya İmparatorluğu'nun siyasi ve ekonomik alanına entegre olmaya başladı (Murtazayev 18).

Yermolov döneminde Dağıstan'da pristavlık kurumunun kurulduğu diğer bir bölge Mehtuli Hanlığı'ydı. 17. yüzyılda Tarku Şamhallığı'nın dağılmasından sonra Orta Dağıstan'da küçük bir alanda kurulan Mehtuli Hanlığı'nın nüfusunu ağırlıklı olarak Avarlar ve Kumuklar oluşturuyordu. Hanlık babadan oğula geçiyordu (Rabadanova 73-74). Yermolov, Mehtuli Hanlığı sınırları içinde bulunan ve Avar hanının kardeşi Hasan Han'a ait Paraul'u Kasım 1818'de işgal etti ve Avar hanının mülküne el koydu. Dağıstan'daki isyan sırasında Rusya hükümetine sadık kalan Şamhal Mehdi'ye Yermolov 21 Kasım'da şunları yazıyordu: "Kovduğum hainler Avar Hanı Sultan Ahmed Han, kardeşi Cengutaylı Hasan Han ve Girey'in mülkleri olan Paraul, Kaka-Şura, Durgeli ve Kazanişçe... Bu köyler, gösterdiğiniz sadakat için ekselansınıza verilir ve bu nedenle, imparator onay vermeyi istemediği sürece kimse hiçbir şekilde mirasçınız olamaz." (Komarov 5-6). Bu belgeye göre Kaka-Şura, Durgeli, Paraul ve Uruma köyleri Şamhal II. Mehti'ye verildi. Aynı zamanda Büyük Cengutay, Küçük Cengutay ile Durangi köylerinden, önce başında Şamhallık yetkililerinden birinin ve ardından bir Rus subayının idaresi altında özel bir pristavlık kuruldu. Özel pristavlığın başına da Yakov Batırev getirildi. Ancak bir süre sonra Batırev öldürüldü (Umahavov 63).

Batırev'in ölümünden sonra bölgeyi Rus yönetimi altına almanın zorluklarını gören Yermolov, Şamhal Mehdi'nin isteği üzerine 1 Ocak

1824'de Büyük Kazanişçe köyünde "Hasan Han'ın çocukları Ahmed Han ve Ali Sultan'a Büyük ve Küçük Cengutay, Gapşi, Kuletsma, Oğlu, Aymaki, Coglı, Akkent ve Durangi köylerini babalarının mülkü olarak verdi." (TSGVİA 72-102). Böylece Ahmet Han, 1818 yılında Yermolov tarafından Şamhal Mehdi'ye verilen dört köy dışındaki bölgede Mehtuli hanı oldu. Kısa bir süre sonra şamhalın kızını Ahmet Han'a vermesinden sonra ona Mehtuli köylerinden biri olan Kaka-Şura'yı da verdi ve idaresi altında köy sayısı ona çıktı (Büyük Cengutay, Oğlu, Küçük Cengutay, Akkent, Durangi, Aymaki, Kaka-Şura, Kuletsma, Apşi ve Çoglı) (TSGVİA 72-102).

Osetya'da Volost İdaresi ve Nazran İnguşlarında Pristavlık Kurumunun Kurulması

18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılın başlarında yalnızca Mozdok Osetleri⁹ Rus idaresine tabiydi. Ancak Rus idaresi onların iç yönetimlerine karışmıyor ve yalnızca izlemekle yetiniyordu. Hem düzlüklerde hem de dağlık bölgelerde yaşayan Osetler ve İnguşlar, Vladikavkaz komutanının yetki alanındaydı (Bliyeva 80). Yermolov, bu bölgenin Rusya için stratejik öneminin farkındaydı ve hakimiyet kurmayı amaçlayan bir plan dahilinde Osetya'yı idari olarak yeniden yapılandırmaya başladı. 1816 yılında yerel sakinlerden yakın köylerde yaşayan Osetler hakkında şikayet alan Yermolov, durumu inceleyerek 7 Kasım'da Vladikavkaz komutanı İvan P. Delpotsso'ya halk temsilcilerinden ve halk tarafından saygı gören diğer kişilerden oluşan bir *volost*¹⁰ idaresi kurulması emrini verdi. Amacı Osetler arasındaki

⁹ Osetlerle ilgili yapılan Türkçe ve Rusça çalışmalar için bkz. Taşcı, Tekin Aycan, "Osetler Hakkında Türkçe ve Rusça Literatür Değerlendirmesi", *Kafkasya Çalışmaları*, Vol. 5, No: 9, Kasım 2019.

¹⁰ Volost Rusya İmparatorluğu'nda kırsal bölgelerde kurulan, 1000-2000 arasında hane sayısına sahip idari birimdi (nahiye (bucak) karşılığı sayılabilir). İlk kez I. Pavel tarafından 7 Ağustos 1797 tarihinde onaylanan kararla devlet köylüleri için kurulan idari sisteme göre, volostlar uyezdleri, uyezdler de guberniyaları oluşturuyordu. Volostlar seçilmiş yetkililerden oluşan idareler tarafından yönetiliyordu. Yermolov'un buna benzer, başında bir komutanın bulunduğu volost idaresi kurması, politikalarına karşı çıkmayan ve kendisine sadık yönetici kesim oluşturma amacı da taşıyordu. Aynı sistem 1822'de Sibirya'da, 1867'de Türkistan'da uygulamaya kondu. Volostların idareleri

meseleleri çözmek, aralarında görev dağılımı yapmak ve hükümetin emirlerinin tam olarak yerine getirilmesini sağlamaktı (AKAK T.VI 685).

Yermolov volost idaresinin başına Kafkas Hattı başkomutanına bağlı, pristavin görevlerini yerine getirecek bir komutan atanmasını emretti. Komutan Osetlerin barış içinde yaşamalarını, komşularına herhangi bir tacizde bulunmamalarını ve yargı kurallarına uymalarını sağlama konusunda halk temsilcilerini sürekli gözetim altında tutacaktı. Komşularının Osetler hakkındaki şikayetlerini çözmek ya da ceza davalarında soruşturma yürütmek de komutanın göreviydi. Komutana baskınların yanı sıra, Osetlerin Kabardey prensleri ve İnguş halk temsilcileriyle olan toprak meselelerini çözme görevi de verilmişti. Aynı zamanda Kabardey, İnguş ve Çeçenlerle ilişkileri de yürütmesi gerekiyordu. Çevredeki halka verilen zararları tazmin edecekti. Komutan yalnızca siyasi işlerden değil, cezai suçlardan da sorumluydu ve Yermolov talimatında özellikle şu noktaya çekiyordu: "Komutan olmadan volost idaresi ceza davalarında bile soruşturmaya devam edemez." (AKAK T.VI, 685). Osetya'da komutanın iç işlere müdahalesine yalnızca volost idaresinin kararının Rus idaresinin çıkarlarını etkilediği durumlarda izin verildi.

Volost idaresine seçilen halk temsilcilerinin mutlaka soylu sınıftan olmaları da gerekmiyordu. Bu Yermolov'un geniş kitlelerinin desteğini alma ve feodal tabakanın haklarını ve gücünü sınırlama isteğinden kaynaklanıyordu. General Delpotsso'nun 6 Mart 1817 tarihli Kafkasya Guberniya idaresine sunduğu raporuna göre, Çernoyarsk ve yeni Oset köylerinde yaşayan halkın idaresi için Volga Kazak Alayından yesaul¹¹ Nirkov bir talimatnameyle göreve getirildi (Kliçnikov 142).

Yermolov aynı zamanda Osetleri zamanla askerlik hizmetine çekmeyi de amaçlıyordu. Bu iki aşamada gerçekleşecekti. 4 Kasım 1816 tarihli emrinde şöyle diyordu: "Sizden bazı milislerden muhafız birlikleri oluşturmanızı, böylece zaman içinde yeteneklerini test etmenizi ve daha sonra hattı korumak için Osetleri en ihtiyatlı şekilde hazırlamanızı istiyorum." (AKAK T.VI 685). 1818 yılında Osetlere ve

hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. *Administrativno-territorialnoye ustroystvo, pod obşey redaktsiyey A.P. Vijikova*, Moskova: Olma-press, 2002, s. 116-119.

¹¹ Rus Kazak alaylarında bugünkü üsteğmen karşılığı olan rütbe.

İnguşlara Askeri Gürcistan Yolu ile ilgili yükümlülükler getirildi. Köylüler yolların yapımı ve onarımı, askeri birimlere araba temin etme, mühimmat taşıma vb. işlerle görevlendirildiler. Ancak hükümet tarafından görev sınırlarının belirlenmemesi köylülerin iş gücünün sömürülmesine ve suiistimallere yol açtı. Asıl iş yükü yolun yakınındaki köylerin sakinlerinin üzerindeydi (Bliyeva 81). Düzlülüklerde Oset nüfusunun artması Rusya hükümetini yeni idari tedbirler almaya zorladı. Bununla ilgili olarak Yermolov 30 Ağustos 1822 tarihinde Kafkas Hattı'nın yeni komutanı Karl F. fon Stal'e dağlardan düzlülükler inen Osetlerin yerleştirilmesi için tüm çabanın gösterilmesi emrini verdi. Aynı zamanda yeni bir emre kadar Digorya'dan¹² gelenleri Kabardey komutanına, Alagir'den gelenleri Vladikavkaz komutanına bağladı (AKAK T.VI 472). Tagaur ve Kurtatı Osetleri ile Nazran pristavı N.G. Skvortsov'a bağlı İnguşlar Vladikavkaz komutanının yetki alanına giriyordu (Bliyeva 83-84).

19. yüzyılın başında kitleler halinde Nazran vadisine yerleşen İnguşlar Rus tabiiyetini kabul etmelerine rağmen, birçok topluluk gibi kendilerini halen özgür kabul ediyorlardı. Ancak Yermolov'un Kafkasya başkomutanlığına tayin edilmesinden sonra durum kökten değişti. Yermolov 1817 yılında Sunja nehrinin üst kısmında Nazran istihkâmının kurulmasından sonra yakın bölgelerde yaşayan İnguşlar için de bir pristav tayin etti. İlk Nazran pristavı Binbaşı Tsiklaurov'du (Klıçnikov 143). 29 Haziran 1827'de Yermolov'un emriyle pristav Tsiklaurov "zayıf yönetimi" nedeniyle görevden alındı ve yerine binbaşı Şelkaçev getirildi (AKAK T.VI 516).

Nogayların Topraklarında İdari Reformlar

Kuzey Kafkasya'da pristavlık kurumunun kurulduğu ilk halklardan biri de Nogaylardı. 19. yüzyılın başında Nogayların yaşadığı topraklar Kafkasya Genel Valiliği'nin, 1802 yılından itibaren ise Dışişleri Bakanlığı'nın yetkisi altındaydı. 28 Mayıs 1802'de Nogayların idaresi baş pristav ile üç özel pristava verildi. 1803 yılında Sultan Mengli Giray, başkomutan Sisianov'un önerisiyle Nogayların baş pristavı

¹² Osetya'nın batısında, büyük Kafkas sıradağlarının kuzey yamacında bulunan bölge. Digorya halkı 19. yüzyılın başından itibaren Kabardey'de kurulan idari yönetime bağlıydı.

olarak tayin edildi. Kuma, Cemuha, Kişa, Surukla, Karamık, Kalaus, Büyük ve Küçük Yankul ile Gorkaya nehirleri boyunca göçebe yaşayan 13.039 (3728 aile) Nogay ona bağlandı (Cumagulova 51). Yermolov döneminde Nogayların yönetiminde de önemli değişiklikler meydana geldi. Hükümetin desteğini arkasına alan Yermolov yaygın idari suiistimleri ortadan kaldırmayı amaçlıyordu. Bölgede yaşayan halkların Rusya İmparatorluğu'na entegrasyonu amacıyla yönetim reformunu gündeme getirdi. Yermolov döneminde iki kısma ayrılan Nogayların bir kısmı Sultan Mengli Giray, diğer kısmı ise Karanogay baş pristavının yönetimi altındaydı. 1818 yılında Yermolov Kafkasya Oblastı'nda yönetimin tutarsızlığı ve suiistimleri nedeniyle her iki kısmı Sultan Mengli Giray'ın kontrolü altında birleştirmeyi teklif etti (AKAK T.IV 611). Sonuçta imparatorun 24 Temmuz 1822'de Yermolov'a gönderdiği emirnameyle Nogayların yönetimi, seçim ve tayin etme hakkı başkomutanda olmak üzere baş pristavın şahsında birleştirildi. Gerekli pristav sayısını belirleme, baş pristavın ve ona bağlı pristavların görevlerini yerine getirebilmesi için geçici talimatname yazma hakkı da Yermolov'a verildi (AKAK T.IV 524). Yermolov buna dayanarak Dışişleri Bakanlığı Asya birimi tarafından Nogayların yönetimiyle ilgili tüm konuların yerel yönetime devredilmesi için gerekli talimatları verilmesini istedi. Danışman P.S. Baluyev baş pristav olarak tayin edildi (Malahova 195).

Kısa bir süre sonra General Yermolov, tüzüğün yayınlanmasına kadar Kafkas Oblastı'nda göçebe yaşayan Nogaylar ve diğer Müslümanların idaresi için bir talimatname hazırladı. Talimatnameye göre daha önce Sultan Mengli Giray'ın yetki alanında bulunan Nogaylar, Karanogay ve Türkmen baş pristavına bağlandı. Beştav dağları ile Kuma nehri çevresinde yaşayan Nogaylar da Sultan Mengli Giray'ın idaresine verildi. 1827 yılında onlar da baş pristava bağlandılar (Gaydabura 52). 1822 yılında Yermolov tarafından hazırlanan "Kafkasya Oblastı'nda göçebe yaşayan Nogaylar ve diğer Müslümanların idaresi hakkında" talimatname 6 Şubat 1827'de I. Nikolay tarafından onaylandı. Yeni talimatnameye göre *inorodtsı* ("yabancı soylular") iki kategoriye ayrıldı. Birinci kategoride yerleşik halklar (Ermeniler, Gürcüler ve genel hükümler temelinde yönetilen diğerleri) bulunuyordu. İkinci kategoriye ise göçebeler oluşturuyordu (Malahova 195-196). Oblast'ta yaşayan göçebelerin yakın gözetimi ve

kolay yönetimi için baş pristava bağlı beş özel pristav tayin edildi. Her Nogay boyunda düzeni ve huzuru sağlamak ve kolluk görevlerini yerine getirmek için biri baş olmak üzere iki halk temsilcisi ve bir sayman görev yapacaktı. Aynı zamanda en az 10 *kibitkaya*¹³ sahip her obanın başında bir halk temsilcisi bulunacaktı. Baş pristav oblast yöneticisi tarafından tayin edilecek, ancak içişleri bakanının onayına tabi olacaktı. Özel pristavlar ve yardımcıları ise oblast yöneticisinin önerisiyle başkomutan tarafından göreve getirilecekti. Doğrudan oblast yöneticisine bağlı olan baş pristava Nogayların hak ve mülkiyetini korumak, refah seviyesini yükseltmek ve bununla birlikte halkı zorlamadan yerleşik düzene geçmenin avantaj ve faydalarını telkin etme görevi verilmişti (Gaydabura 47-48). Talimatname 1917 yılına kadar yürürlükte kaldı ancak Yermolov, 28 Mart 1827’de görevden alındığı için bu yeni dönemi göremedi.¹⁴

Sonuç

Yermolov döneminde Kuzey Kafkasya, askeri hareketlerin yanı sıra imparatorluğun bu bölgedeki artan etkisini açıkça gösteren idari dönüşümlere sahne oldu. General Yermolov tarafından yürütülen tüm bu idari reformlar, bölgenin özellikleri nedeniyle askeri yönetimin burada özel bir sisteme ihtiyaç duyduğunu gösteriyordu. 19. yüzyılın ilk yarısında Dağıstan’da bulunan Karakaytak Utsmiyliğı ve Mehtuli Hanlığı ile Çeçen ve İnguşların topraklarında pristavlık kurumu oluşturuldu ve bu bölgelerde bir tür askeri yönetim uygulandı. Bu, bölgede askeri ve sivil yönetimin bir arada olmasını gerektiren bir sistem ihtiyacıyla gerekçelendirildi. Rusya’nın Kafkasya üzerinde Osmanlı ve İran ile rekabetinin devam etmesi, diğer tüm

¹³ Genellikle üzeri keçe kaplı ahşap kafeslerden oluşan taşınabilir çadır. Üstü örtülü araba için de kullanılıyordu.

¹⁴ I. Nikolay, Rus-İran Savaşı’nın (1826-1828) başında disiplini bozduğu ve emirlere uymadığı gerekçesiyle Yermolov’u görevden alarak yerine General İ.F. Paskeviç’i tayin etti. Yermolov’un 1825 yılında Petersburg’ta ayaklanan dekabristlere yakınlığı da görevden alınma sebepleri arasında sayılmaktadır. Uyguladığı şiddet yöntemleri ve katliamlarla Kafkasya’da direnişinin artmasına neden olduğu için imparator tarafından sert şekilde eleştirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Çaycıoğlu, 84-86; Kerimov, 185-186.

faaliyetleri gibi uyguladığı yönetim sistemini de etkiledi. Yermolov döneminde yaygınlaştırılan pristavlık kurumu ile Kafkas halklarının gelenek ve göreneklerinin dikkate alınarak topraklarının aşamalı olarak Rusya'nın idari ve yargı sistemine dahil edilmesi öngörülüyordu. Yürütülen tüm faaliyetler Rusya'nın Kafkasya'daki konumunu güçlendirmek ve bölgenin hızlı bir şekilde entegrasyonuna yönelikti. Ancak bu sistem Kuzey Kafkasya halkları için yabancıydı, Çeçen topraklarında olduğu gibi halklar pristavlara hiçbir zaman saygı duymadılar ve Yermolov'un sert tedbirleri beklenen sonucu vermedi. Pristavların kendilerine bağlı bölgelerde düzen ve istikrarı sağlayacak yeterli yetki, deneyim ve otoriteye sahip olmaması da bu başarısız sonuçta etkili oldu. Çeçen topraklarında olduğu gibi pristavlar halk tarafından saygı ve kabul görmedikleri gibi öldürüldükleri de oluyordu. Diğer yandan halkın idaresinin pristavlara devredilmesi işgal döneminde asker ve sivil görevliler arasında yetki kargaşasına ve anlaşmazlıklara yol açtı, askerler tarafından olumsuz karşılandı. Kafkas savaşlarının şiddetlenmesi de dolaylı bir yönetim biçimi olarak pristavlığın güçlü ve bağımsız bir yönetim sistemi haline gelmesine izin vermedi.

Kaynakça

Yayınlanmış Belgeler ve Kanunlar

1. Aktı, Sobranniye Kavkazskoy Arheografiçeskoy Komissiyey (AKAK)

AKAK, Ed. A.P. Berje, T.I, Tiflis 1866, Dok. 1072. "İzvleçeniye iz nastavleniya, dannogo iz Gosudarstvennoy Kollegii inostrannih del opredelennomu k delam Kalmık i drugih Aziyatskih narodov, kol. s. Makarovu"

AKAK, T.II, Tiflis 1868, Dok. 5. "Reskript kn. Tsitsianovu, ot 26 sentyabrya 1802 goda."

AKAK, T.III, Tiflis 1869, Dok. 1146. "Toje, polk. Ahverdovu, ot 11-go iyulya 1807 goda."

AKAK, T.III, Tiflis 1869, Dok. 1147. "Obeşeniye gr. Gudoviça mirnih dereven Çeçenskih Bolşoy i Maloy Atagi, Kermençuka, Çahkara, Gehi, Şali i Aldi starşınam, duhovnim çinam i vsemu narodu, ot 11-go iyulya 1807 goda."

AKAK, T.III, Tiflis 1869, Dok. 1156. "Predpisaniye gr. Gudoviça polk. Ahverdovu, ot 12 dekabrya 1807 g."

AKAK, T.VI, Tiflis 1874, Çast 1, Dok. 1003. "Predpisaniye gen. Yermolova gen.-m. Delpotsso, ot 4-go noyabrya 1816 g."

AKAK, T.VI, Tiflis 1875, Çast 2, Dok. 20. "İzveşeniye gen. Yermolova obşestvu Gamri-yuzenskomu, ot 26-go yanvary 1820 g."

AKAK, T.VI, Tiflis 1875, Çast 2, Dok. 146. "Obraşeniye gen. Yermolova Karakaytaksim narodu ot 26-go yanvary 1820 g."

AKAK, T.VI, Tiflis 1875, Çast 2, Dok. 147. "Predpisaniye gen. Yermolova gen.-m.baronu Vrede, ot 24-go iyunya 1820 g."

AKAK, T.VI, Tiflis 1875, Çast 2, Dok. 154. "Raport gen. m. Fon-Krabbe gen. Yermolovu, ot 4-go avgusta 1824 g."

AKAK, T.VI, Tiflis 1875, Çast 2, Dok. 156. Raport gen. m. Fon-Krabbe gen. Yermolovu, ot 19-go yanvary 1825 g." - "Obşestvu dereven: Utsari, Durya, Şari, Çagri, Abdaşka i Sana-kara."

AKAK, T.VI, Tiflis 1875, Çast 2, Dok. 839, s. 472. "Predpisaniye gen. Yermolova gen.-m. Stalyu, ot 30-go avgusta 1822 g."

AKAK, T.VI, Tiflis 1875, Çast II, Dok. 898. "Predpisaniye gen. Yermolova polk. Skvortsovu, ot 29 iyunya 1827 g."

AKAK, T.IV, Tiflis 1875, Çast II, Dok. 910. "Visoçayşeye poveleniye gen. Yermolovu, ot 24-go iyulya 1822 g."

AKAK, T.IV, Tiflis 1875, Çast II, Dok. 979. "Otnişeniye gen. Yermolova k. gr. Koçubeyu, ot 26-go marta 1821"

2. Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiyskoy İmperii (PSZRİ)

PSZRİ, Sob. 1, T. XVI, No: 19536, Sankt-Peterburg 1830.

PSZRİ, Sob. 1, T. XVII, No: 20468, Sankt-Peterburg 1830.

Kitaplar

Administrativno-territorialnoye ustroystvo, Pod obşey redaktsiyey A. P. Vijikova, Moskova: Olma-press, 2002.

Bliyeva, Z.M. *Sistema upravleniya na Severnom Kavkaze v kontse XVIII-pervoy polovine XIX v.* Vladikavkaz: İzd. SOGU, 1992.

Çaycıoğlu, Oğuzhan Serdar. *Rusya'nın Kafkasya Siyaseti: General Paskeviç'in Başkomutanlığı Dönemi (1827-1831)*, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 2018,

Gapurov, Ş.A. *Severnıy Kavkaz v politike Rossii v naçale XIX v. (1801-1815 gg.)*, Nalçık: El-Fa, 2004.

Gaydabura, İ.G. *Stanovleniye sistemı administrativnogo upravleniya na Severnom Kavkaze (konets XVIII-naçalo XXvv.)*, Dissertatsiya na soiskaniye učenoy stepeni kandidata yuridiçeskih nauk, Krasnodar 2007.

Hlinina T.P., Krinko Y.F., Uruşadze A.T. *Rossiyskiy Severnıy Kavkaz: istoriçeskiy opıt upravleniya i formirovaniya granits regiona*, Rostov: İzd. Yunts RANY, 2012.

İstoriya Çeçni s drevneyşih vremen do kontsa XIX veka, T. 1, Grozniy: Knijnoye izdatelstvo, 2006.

Istoriya narodov Severnogo Kavkaza (konets XVIII v. -1917 g.), Moskva: Nauka, 1988.

Kavtaradze, A.G. *General A. P. Yermolov*, Tula: Priokskoye izdatelstvo, 1977.

Kerimov, Hatice. *Aleksey Petroviç Yermolov'un Kafkasya Başkomutanlığı (1816-1827)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2012.

Kličkinov, Y.Y. *Deyatelnost A.P. Yermolova na Severnom Kavkaze (1816-1827)*, Armavirskiy gosudarstvennyy pedagogičeskij institut, diss., 1998.

Malahova, G.N. *Stanovleniye i razvitiye Rossiyskogo gosudarstvennogo upravleniya na Severnom Kavkaze v kontse XVIII-XIX vv.*, Rossiyskaya Akademiya gosudarstvennoy slujbi prezidente Rossiyskoy Federatsii, diss., 2001.

Potto, V.A. *Kavkazskaya vojna: V 5 t: T.II*, Stavropol: Kavkazskiy kray, 1994.

_____. *Kavkazskaya vojna: Yermolovskoye vremya*, T.III, Moskva: Tsentrpoligraf, 2007.

Oçerki istorii Ministerstva inostrannih del. 1802-1902. SPB: T-vo P. Golike i A. Vilborg, 1902.

Kuznetsov V.A. "Vaynahlar: Çeçenler ve İnguşlar", çev. Murat Papşu, *Tarık Cemal Kutlu Armağanı*, Ed. Erol Yıldır, İstanbul: Yeni Dünya Yayıncılık, 2009.

Taşcı, Tekin Aycan. *Kafkasya'da Namestliklik Kurumu (1845-1854)*, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul, 2019.

TSGVİA, F. 400, Op. 258/968, d. 18, ll. 72-102. Kopya rukopisnaya. http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Kavkaz/XVIII/17201740/Feod_ott_Dagestan/1-20/9.htm. 12.04.2020.

Makaleler

Andriaynen, S.V. "General Yermolov na Kavkaza: Vojna radi mira", *Pskovskiy voenno-istoričeskij vestnik*, Vip. 2, 2016.

Cumagulova, A.T. "Vklad Sultan Mengli-Gireya v organizatsiyu administrativnogo upravleniya nogaytsami Severo-Zapadnogo Kavkaza v pervoy treti XIX veka" *Voprosy teorii i praktiki*, No. 12 (50), 2014.

Doğan, Şahin, "Adolf Petroviç Berje ve Önemli Bir Eser Akak", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, No:208, İstanbul: 2014.

İzbasarova G., Lyubiçankovski S. "Pristavstva na okrainah Rossiyskoy imperii v XVIII – pervoy polovine XIX v.: ot administrativno litsa k sisteme upravleniya" *Rossiyskaya İstoriya* 2, 2018.

Komarov, A.V. "Mehtulinskiye hanı" *Sbornik svedeniy o kavkazskiy gortsah*. Vip.2, Tiflis, 1869.

Maltsev, V.N. Çirg, A.Y. "İnstitut pristavstva na Kavkaze: sozdaniye, deyatelnost, evolyutsiya (vtoraya polovina XVIII veka-1860 god)", *Vestnik Adigeyskogo gosudarstvennogo universiteta*, No: 2, Maykop, 2012.

Mamedov, A.N. "Pristavskaya sistema upravleniya na Severo-vostoçnom Kavkaze v pervoy polovine XIX veka", *Obşestvenniye i Gumanitarniye nauki*, [https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/35\(76\)1/mamedov_35_76_1_241_244.pdf](https://lib.herzen.spb.ru/media/magazines/contents/1/35(76)1/mamedov_35_76_1_241_244.pdf). 16.04.2020.

Murtazayev, A.O. "Administrativno-politiçeskiye preobrazovaniya v Kaytage v 20-30 gg. XIX v.", *Vestnik İnstituta İAE*, No: 4, 2013.

Rabadanova, A.U. "Gosudarstvenno-politiçeskiy stroy feodalnih obrazovaniy dagestana v seredine XVIII- naçale XIX. v.", *İstoriçeskaya i sotsialno-obrazovatel'naya mısl*, T. 7, No: 2, 2015.

Omarov A.İ. "Stanovleniye Rossiyskogo upravleniya na Severo-vostoçnom Kavkaze v kontse XVIII-naçale XIX veka", *İzvestiya Rossiyskogo gosudarstvennogo pedagogiçeskogo universiteta im. A. İ. Gertsena*, 2009.

Taşcı, Tekin Aycan. "Kafkasya'da Rus İdari Yapıları (1785-1845)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 27, 2019.

_____. "Osetler Hakkında Türkçe ve Rusça Literatür Değerlendirmesi", *Kafkasya Çalışmaları*, Yıl 5, No: 9, Kasım 2019.

Umahavov, K.M., Umahanov, R.S. "Politiçeskiye otnoşeniya Mehtulinskogo hanstva s Rossiei v XVIII-naçale XIX veka", *Vestnik Dagestanskogo nauçnogo tsentra*, No: 5, 2013.